

Bente Aamotsbakken:

TEKSTENS VEI TIL LÆREBOKEN

Innledende betraktninger

”Kielland, å ja, det er jo han som har skrevet ”En middag”, det.” En slik identifisering av en av våre store gullalderforfattere på 1800-tallet er ganske vanlig blant folk flest og også hos elever og studenter. Bakgrunnen for dette konstruerte utsagnet ligger i det faktum at det nettopp er novellen ”En middag” som er valgt ut for å representere Alexander Kiellands forfatterskap i skoleantologier for videregående skole. Jeg skal senere forsøke å vise at slik seleksjon ikke yter forfatteren rettferdighet, og at den trolig også skaper et for snevert og lite treffende bilde av det særegne ved hans novellistiske forfatterskap. Det finnes selvsagt antologier som inneholder andre tekster av Kielland, men utvalget er likevel svært snevert. Den andre novelleteksten som ”går igjen” er ”Ballstemning”, og ut over det er dikteren stort sett urepresentert. I et sjangerperspektiv er det for øvrig enda mer påfallende at det finnes så vidt mange ”gjengangere” når det gjelder lyrikkutvalget i skoleantologiene. Her skulle det ha vært lettere å variere siden disse tekstene normalt er kortere enn en prosatekst. Likevel er tendensen klar. Også på lyrikkfeltet finnes det en rekke kanon-tekster ”par excellence”.

Hva er det så som fører til at enkelte tekster blir gjengangere i norskantologier for grunnskole og videregående skole? Dette er et stort og komplekst spørsmål som aldri lar seg besvare helt presist, men i det kommende skal jeg forsøke å komme med refleksjoner omkring denne problemstillingen. I starten av min

drøfting kan jeg sitere redaktøren av den mye brukte *Lyrikkboken* og se på hvilke grunner han gir for sine seleksjonsprinsipper:

[J]eg har søkt å gjennomføre prinsippet å kreve at dikt og diktere skal *representere* noe - ved høy kvalitet, litteraturhistorisk betydning, eller ved at teksten er særlig karakteristisk for sin opphavsmann. Derfor har jeg støttet meg hovedsakelig til andre utvalgsriterier enn personlig smak og egen oppfatning av lyrikkhistorien. Det vil si at jeg har gjort utstrakt bruk av litteraturhistoriske fremstillinger, av gjeldende studieplaner, av undervisningstradisjonene i norsk ved Universitetet i Oslo, av faglige samtaler samme sted. Det forhindrer ikke at min egen oppfatning rett som det er har hatt avgjørende innflytelse på utvalget, men de andre hensynene har stort sett telt sterkere med. En kan si det er en mer ansvarsløs måte å redigere på enn når redaktøren alene velger ut de tekster han mener holder mål. På den annen side kan ansvaret overfor de kildene jeg nevnte, kjennes alvorlig nok.¹

I dette fragmentet fra et begrunnende forord ser vi at redaktøren av antologien berører sentrale aspekter ved en moderne kanonproblematikk, så som ”undervisningstradisjonene” og kvalitative kriterier. Som rettesnor har han valgt å holde seg til gjengse litteraturhistoriske kilder og deres vektlegging, og ved en slik framgangsmåte viser han nettopp hvor dominant og selvfølgelig tilstedeværende en usynlig kanon er. Kanon fungerer som rettesnor, og mitt sentrale spørsmål blir derfor konsentrert omkring oppkomsten av en kanon overhodet. Litteraturhistoriske framstillinger er i sitt vesen dannet av kanon og virker selv *kanoniserende*. De er resultat av repetisjoner i litteratursyn, smak og konvensjoner og er, om vi vil, i sin natur *intertekstuelle*.

---

¹ *Lyrikkboken*, s. 5. Det er sitert fra forordet som er skrevet av Ivar Havnevik, datert Oslo i januar 1971.

Hva er det så som merker ut de tekstene som kan sies å konstituere kanon? Er det utelukkende kvalitative aspekter ved tekstene som blir avgjørende for hyppig gjenbruk? Som disse spørsmålene viser, ligger det skjult en antakelse i dem om hvorvidt kanoniserte tekster er litteraturens beste og mest eksemplariske tekster. For å føre denne refleksjonen tilbake til det innledende eksemplet med den kjente novelleteksten "En middag" av Alexander Kielland så er det svært problematisk å finne et dekkende og klart svar på om akkurat denne teksten er blitt forfatterens novelletekst "par excellence". Den er rett nok en periodisk treffende og interessant novelle, men kan i våre dager neppe hevdes å ha like stor appell som på utgivelsestidspunktet. En slik antakelse kan knyttes blant annet til det faktum at motsetninger mellom generasjoner av det slag som novellen skildrer, ikke har samme aktualitet i dagens samfunn. Likevel fortsetter denne novellen å representere Kiellands forfatterskap, og av den grunn må forklaringene søkes andre steder.

Det er selvsagt at kanonisering ikke utelukkende foregår på kvalitativt grunnlag, men også har sin oppkomst i ren vanetenkning og konvensjonalitet. Imidlertid er et slikt utsagn vanskelig verifiserbart, og at selve kanon-begrepet er problematisk og uavklart, kan vi tydelig se ved å lese utlegningen av begrepet i et litterært leksikon:

[I]n secular literary criticism canon has three senses: (a) rules of criticism; (b) a list of works by a single author; and (c) a list of texts believed to be culturally central or "classic". ([...]) Whatever practical difficulties in determining specific rules or authorship, usage in the two first senses is clear, e.g. "the canons of taste" or "the canon of Shakespeare's works." The third sense – the subject of the remainder of this entry – is more problematic, since it supposes that secular texts can be authoritative in a manner analogous to sacred texts. Authority here is located not in a single text or author but in a particular group of texts whose formulators see that

group as especially valuable to its culture.²

I denne sammenheng er det selvsagt den tredje utlegningen av begrepet kanon som er av interesse. Det er de kulturelt sentrale, eller de ”klassiske” tekstene som står i fokus, og disse tekstene er ofte de samme enten det er tale om en skolebokkanon eller en mer generell litterær kanon. Slike tekster virker som sitatet viser, autoritativt, men like fullt er det vanskelig å forklare eller belegge *hvorfor* disse tekstene har blitt tildelt en slik rolle. Det anføres nemlig videre at

[T]here have probably always been canons ([...]), formalized or not, and they have always had – or been capable of being given, which is not the same – ideological relevance. Such relevance however is not easily predictable. How and in what contexts a canon is read, taught, or learned may or may not reinforce a particular ideological rationale for constituting that canon.³

Kanondannelse og kanonforekomst er slik vi har hatt en svak anelse om, på sitt vis ”selvforsterkende”. Det hersker uskrevne, men like fullt etablerte, normer som i sin tur virker kanoniserende. Dette fører til at enkelttekster og enkeltforfatterskap løftes inn i en kanon, mens andre forblir glemt og holdt utenfor. Grunnene til innlemmelse eller utestengelse er imidlertid vanskelige å gripe og klart påpeke. Slike uforutsigelige forhold får meg til å stille følgende spørsmål: Er det forlagenes vanetenkning som skaper en skolebokkanon? Er det tryggheten ved å velge det allerede valgte som blir utslagsgivende for ny representasjon av samme tekst? Slik kunne jeg fortsette å stille spørsmål som knytter seg til forlagspraksis og dermed til den faktiske representasjonen som enkelte forfatterskap har i norske skoleantologier gjennom de siste tiårene. Spørsmålene er interessante nok, men de blir selvsagt hengende i luften, uten muligheter til å bli besvart endelig og entydig. Det er imidlertid min

---

² Det er her sitert fra Alex Preminger and T.V.F. Brogan (ed.): *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, Princeton: Princeton University Press, 1993, s. 166.

³ Alex Preminger and T.V.F. Brogan, op.cit., s. 167.

overbevisning om at en drøfting av denne problemstillingen vil kunne øke bevisstheten om betydningen av tekstvalg i lærebøker i vid forstand.

Betraktninger omkring en kulturell norsk kanon

I det følgende vil jeg drøfte en mulig skoleantologikanon opp imot eksistensen av en norsk kulturell og litterær kanon av mer generell karakter. Det er helt klart at denne siste styrer og danner basis for den førstnevnte. Utvalget av litterære tekster i en skoleantologi er foretatt ut fra pålegg fra departement og læreplanhensyn, ut fra forlagsredaktørens preferanser og selvsagt i tillegg ut fra antologiredaktørens smak og fagsyn. Likevel er det min påstand at den uskrevne og ugripelige norske kanon ligger som bakgrunnspremiss og dermed kontrollerer størstedelen av valgprosessen. Likedan vil litteraturhistoriske framstillinger med sine nedarvede konvensjoner og smakshensyn på sin side forsterke og bekrefte kanon.

På 1990-tallet hadde vi en større kanondebatt i norske aviser i kjølvannet av at Harold Bloom utga *The Western Canon. The Books and School of the Ages*⁴ i 1994. Bloom drøfter en gjenreisning av en vestlig kanon, en type rekonstruktiv praksis som på den tid kunne virke overraskende sett på bakgrunn av hans dekonstruksjonistiske orientering. Blooms bok presenterer lange lister med verk fra ulike epoker og geografiske områder som følgelig er verdige til å konstituere en kanon. Slik sett er boken som alle skrifter som peker ut og hever opp, preget av et ytterst subjektivt syn og underlagt utelukkende en personlig smak. At Bloom igjen har blitt utstyrt med smak og syn for spesielle litterære verk, har

---

⁴ Bokens originaltittel er: Harold Bloom: *The Western Canon. The Books and School of the Ages*, New Haven: Yale University Press, 1994. Den norske oversettelsen ved Jan Brage Gundersen har tittelen: *Vestens litterære kanon. Mesterverk i litteraturhistorien*, Oslo: Gyldendal, 1996. Det er denne oversettelsen jeg i det følgende siterer fra.

selvsagt å gjøre med den kanoniseringstendens som har eksistert i enhver periode.

Debatten i norske aviser viste en klar todeling i synet på så vel faktisk eksistens av en kanon og berettigelsen av en slik. Leder ved Senter for Ibsenstudier ved Universitetet i Oslo, Astrid Sæther, uttalte seg om "[h]vor viktig det er å få vår kulturs grunntekster opp i dagen igjen."⁵ Selv om Sæther relaterte sine uttalelser til betydningen av å styrke et senter for Ibsen-forskning, traff hennes utsagn om "vår kulturs grunntekster" den pågående kanondebatten godt. Det er og var disse grunntekstene som var debattens kjernepunkt, og som fikk professor Vigdis Ystad til å uttale følgende:

[J]eg har hele tida framholdt at man må ha en sentral norsk kanon som alle har lest. I dag risikerer man at en norsklærer i den videregående skolen ikke har lest de viktigste verkene i litteraturhistorien.⁶

Ystad sa seg dessuten enig i uttalelser som framkom i et intervju med Harold Bloom i Dagbladet to dager tidligere, der litteraturstudier etter hans syn stod i fare for å reduseres til kulturstudier.⁷ Da Ystad ble spurt om hun kunne eksemplifisere sitt syn og definere en sentral norsk kanon, kom hun med denne "listen":

- Peter Dass, Holberg, Wessel, Wergeland, Welhaven, Ibsen, Bjørnson, Kielland, Lie, Garborg, Skram, Hamsun, Duun, Undset, Bull, Sandel, Nedreaas, Sandemose, Bjørneboe og Bergljot Hobæk Haff.⁸

---

⁵ Det er sitert fra et intervju i Aftenposten, fredag 3. mars 1995, med tittelen "Leder senter for Ibsen-forskning". Intervjuet er foretatt av Aslaug Bisseberg og ble trykt i forbindelse med Astrid Sæthers 50-årsdag.

⁶ Det er sitert fra et intervju i Dagbladet, lørdag 4. mars 1995, s. 9, med tittelen "Klassikere i fare". Intervjuet er foretatt av Linn Ullmann.

⁷ I *Vestens litterære kanon. Mesterverk i litteraturhistorien* drøfter Harold Bloom opposisjonen kunst og kultur og ser på kulturen som en positiv, framoverdrivende kraft i motsetning til kunsten som han definerer som negativ.

⁸ Det er sitert fra Linn Ullmann: "Klassikere i fare".

Imidlertid føyer Ystad til at "[D]et blir selvfølgelig vanskeligere å lage en kanon over sin egen samtid."⁹

Det var trolig intervjuet med Vigdis Ystad som fikk Arild Linneberg til å forfatte en kronikk i Dagbladet få uker senere, der han sterkt imøtegår synspunkter formidlet av Ystad. Linneberg forfekter standpunkter som dreier seg om at det ikke finnes noen kanon som er verdt å forsvare, noe som nedfeller seg i kronikkens tittel: "Ingen kanon å gjenreise".¹⁰ Det er Linnebergs syn at i vår postmoderne tid er grensene mellom "høyt og lavt, eller essayistikk og diktning, ikke de samme som før."¹¹ Han går dessuten sterkt imot det han benevner som "nedlatenhet overfor samtidslitteraturen" (ibid.). Av intervjuet med Ystad lar nemlig en type nedlatenhet seg klart lese ut. Hun siteres nemlig slik:

[G]runnfagsstudenter kan for eksempel velge bort Johan Borgen, Torborg Nedreaas, Jens Bjørneboe og Agnar Mykle til fordel for moderne bestselgere som Bjørg Vik, Herbjørg Wassmo, Edvard Hoem og Knut Faldbakken. Ingen av de sistnevnte kan forsvare en plass i den framtidige kanon. De har simpelthen ingen ting der å gjøre.¹²

Dersom sitatet er en korrekt gjengivelse av Ystads uttalelse, vitner den om en kanonforståelse som er konservativ og sementerende. Kanon dannes og endres gjennom tid, og det er følgelig ganske umulig å fastslå per i dag hva som vil konstituere en framtidig norsk kanon. Det vil bruk, kritikk og smak virke bestemmende for. Det vi i dag vil regne for god og verdig litteratur, dvs. kanonverdige, behøver nødvendigvis ikke å ende som del av noen framtidig kanon. Arild Linneberg har et vesentlig poeng i denne sammenheng idet han sier:

---

⁹ Linn Ullmann, ibid.

¹⁰ Arild Linneberg. "Ingen kanon å gjenreise", i: Dagbladet, lørdag 1. april 1995, s. 34.

¹¹ Arild Linneberg, op.cit., ibid.

¹² Linn Ullmann: "Klassikere i fare", ibid.

[N]år kanon gikk i oppløsning, skyldtes det at kulturarven ikke lenger hadde den samme funksjonen som før. De nye massemediene hadde overtatt den oppgaven som består i å legitimere det politiske systemet og samfunnets høyere sjikt: penger og makt.

Av samme grunner førte dekonstruksjonen av kanon til rekonstruksjon av glemte tradisjoner. Av det som var blitt marginalisert av de herskendes kultur. Arbeider-litteratur, kvinnelitteratur, populærlitteratur, for å nevne noe. Eller, og det er viktig: den klassiske tradisjonen for sakprosa og essays som det opphøyde begrepet om seriøs kunst også hadde ekskludert.¹³

Linneberg fastslår at kanon ikke lenger eksisterer, men dette er selvsagt en spissformulering som oppildner og skaper motinnlegg. Kanon og kanonisering vil trolig alltid finnes, men prosessen som er kanonskapende, vil endres og dermed gi andre uttrykk enn tidligere. Han har et klart poeng når han peker på sakprosasjangre som i en kanon-sammenheng ofte har tendens til å bli utelatt. Videre er de belastede ”sekkebetegnelse” han lister opp, nok problematiske å innplassere i kanon, men siden grensene mellom f.eks. populærsjangre og seriøs litteratur er vanskelig å definere, vil Linnebergs innvending ikke kunne tillegges stor vekt. Populærlitteratur er et høyst problematisk begrep, og mange tidligere populærttekster som f.eks. folkeeventyrene er i høyeste grad en vesentlig del av vår norske og nordiske kanon. Det ser snarere ut til at det er tiden og i særlig grad tidsavstanden som avgjør om en tekst integreres i en kanon eller ikke. Av den grunn blir også Vigdis Ystads omtale av nålevende forfattere og deres kanoniseringsmuligheter ganske meningsløs. Først i god temporal avstand vil norske lesere kunne erfare om f.eks. en forfatter som Bjørg Vik er blitt kanonisert. Dersom noen av hennes tekster viser seg tilstrekkelig hyppig representert i antologilitteraturen eller anvendes i scenisk sammenheng, vil hun måtte regnes som kanonforfatter. At det kanskje kan drøftes om hennes litterære tekster har tilstrekkelig ”kanon-kvalitet”, er imidlertid en annen og langt mer problematisk sak.

---

¹³ Arild Linneberg, *ibid.*

Hvem har den riktige smaken?

Linneberg er inne på noe vesentlig, når han problematiserer tidens betydning i relasjon til kanon. Vi har andre mål på kvalitet og relevans i dag enn vi hadde for 50 eller 100 år siden. Likevel er det altså tekster som evner å overleve tidens slitasje og stå imot epokenes vekslende smak og oppfatninger om hva som er verdifullt. Det må ha med tekstenes kvalitet å gjøre. Dessuten henger dette spørsmålet sammen med smaksorienteringen i samfunnet. Hvem er det som teller når det gjelder smak og preferanser? Som antydnet ovenfor er kanondannelsen i skolesammenheng et resultat av samhandling mellom mange instanser i et byråkratisk system. Disse instansene som er representert ved konsulenter, redaktører og politikere må imidlertid ha vært under innflytelse fra usynlige normer når det gjelder litterær smak. Mitt enkle, men like fullt komplekse spørsmål blir da hvem det er som har denne litterære smaken. Hvem er det som foretar klassifiseringer som har slik avgjørende innvirkning på andre instansers valg?

Jeg har ovenfor vært inne på lærernes rolle i utvelgelsesprosessen som fører fram til ferdige skoleantologier. Antologiforfattere/-redaktører rekrutteres ofte fra lærergruppen, og tekstuvalgene i skoleantologiene blir til som et resultat av et samarbeid mellom disse og medarbeiderne på redaksjonen i forlagene. Bak valgene ligger imidlertid de ugripelige normene som kanon konstituerer. De er alltid *forut for* og umerkelig tilstedeværende. Disse normene kan også spores i planene for grunnskole og videregående skole. De nedfeller seg i epokebetegnelser og tilrådinger om hva som bør være med som et minimumspensum f.eks. Av og til kan enkelte forfatterskap nevnes eksplisitt, og da er det gjerne tale om våre såkalte klassikere. I en slik utpeking ligger selvsagt en form for kanontenkning. Vi ser følgelig at kanon både som instrument og premiss er uomgjengelig.

Går vi tilbake til 1800-tallet, ser vi at konvensjoner forbundet med litterær smak, ble skapt av de utdannede sjiktene i befolkningen. Folk flest leste relativt lite, og det de leste ble sjelden funnet kanonverdig. Forrige århundre byr på en interessant utvikling og utvidelse av det jeg her har benevnt som ”de utdannede sjikt”. Utdannelsessamfunnet blir et begrep, og fra krigens slutt og framover blir utdanning en form for ”allemannseie”. Kanskje skulle man da tro at smaken endret seg vesentlig. Slik ser det likevel ikke ut til å være fordi eldre kanoniserte tekster overlever samfunnsmessige og sosiale endringer med letthet. Det ser dermed ut til at det er kvalitet som er rettesnoren, altså selve kanon, når det gjelder utvalget av eldre litterære tekster i skoleantologiene. I dag er vi kanskje enda tydeligere enn tidligere preget av kanon når vi setter sammen tekster i en antologisammenheng. Det ses ikke minst av formuleringer i grunnskolens læreplan, L97, og norskplanen etter Reform 94 for videregående skole, som begge spesifikt peker på forfatterskaper elevene bør ha kjennskap til.

Går det an å tale om litterær kvalitet?

Det ser ut til at spørsmålet om litterær kvalitet er helt uomgjengelig når det gjelder en omtale av kanon, enten det gjelder den generelle skjønnlitterære kanon eller en skolebokkanon. Nå er ikke spørsmålet om en slik estetisk kvalitet et yndet tema i litteraturkritikken. Ofte tas oppfatninger om litterær kvalitet som noe gitt. Foruten Harold Bloom har imidlertid I.A. Richards¹⁴ og F.R. Leavis¹⁵ interessert seg for dette feltet. Blant disse har Leavis metodisk arbeidet med sammenlikning for å kunne si noe om spesifikke litterære kvaliteter. En slik sammenliknende metode har trolig også ligget bak mangt et valg av tekster i en antologi. Etter all sannsynlighet har antologiredaktørene nettopp holdt opp flere

tekster av samme forfatter, tekster av samme sjanger og tekster fra samme epoke og sammenliknet dem. Ut fra denne praksisen har så valget blitt truffet, og teksten er blitt del av et større tekstutvalg. Redaktørene foretar følgelig en litterær vurdering.

Litterær vurdering er et problematisk felt, noe ikke minst Erik Bjerck Hagen viser i sin siste bok.¹⁶ Han forsøker å dele inn tekster i kategorier som ”sublime”, ”halvgode” o.a. Dette er et dristig forsøk på en kvalitativ kategorisering, men den løper ut i sanden fordi han kun tar for seg fire åpningspassuser fra romaner. Det blir uråd å slutte noe videre om tekstene som helheter og derav noe om deres samlede litterære kvalitet. Steinar Gimnes formulerer et oversett kriterium på litterær kvalitet i en anmeldelse av Hagens bok. Gimnes poengterer ”[d]et faktum at noko er godt eller dårleg i forhold til historisk og teoretisk forankra verdikriterium”.¹⁷ Dette enkle postulatet rommer faktisk helt sentrale anliggender ved all kanontenkning. Det må være legitimt å snakke om litterær kvalitet, men det er problematisk å skille mellom tekster av høy litterær kvalitet og tekster av noe lavere kvalitet. Det blir helst til at komparative studier tar utgangspunkt i et materiale bestående av klare motsetninger i kvalitativt henseende. Det har vært vanlig å sammenlikne klassiske novelletekster med f.eks. ukebladnoveller for derved å komme fram til distinksjoner. Denne metodiske framgangsmåten er på sitt vis ”takknemlig” å arbeide med fordi man virkelig blir i stand til å påvise forskjeller. Likevel er det fortsatt vanskelig å

---

¹⁴ Se f.eks. I.A. Richards: *Practical Criticism. A Study of Literary Judgement*, London: Routledge & Kegan Paul, 1929.

¹⁵ Se f.eks. F.R. Leavis: *The Living Principle. "English" as a Dicipline of Thought*, Chicago: Ivan R. Dee, 1998 [1975].

¹⁶ Erik Bjerck Hagen: *Litteratur og handling. Pragmatiske tanker om Ibsen, Hamsun, Solstad, Emerson og andre*, Oslo: Universitetsforlaget, 2000. Hagen drøfter i kapitlet ”Hva gjør den gode litteraturen god?” mulige måter å lese ut litterær kvalitet i en tekst. Imidlertid er teksteksemplene så korte at det blir problematisk å slutte seg til hans syn.

¹⁷ Steinar Gimnes: ”Tekstanalyse og tekstvurdering – eit problematisk ekteskap?”, i: *Norsklæreren* 2/2001, s. 49.

karakterisere de mellomliggende tekstene – de det finnes så mange av, altså de som innehar så vel kvalitativt høyverdige trekk samtidig som de oppviser klare brudd og svakheter. Vi skal imidlertid senere se at også slike tekster har blitt funnet verdige til å opptre gang etter gang i skoleelevers litteraturantologier. Det er derfor det blir ganske umulig å fastslå at kanonisering utelukkende bygger på kvalitative kriterier. Ett tankeeksperiment i denne sammenheng kan kanskje virke oppklarende: Er det slik at novellen ”Black and decker” er Einar Øklands beste novelletekst?

Kommentarer til noen kanontekster

Blant norske forlag er det forlagshuset Gyldendal som har vært ledende på skolebokfronten helt siden forrige århundreskifte. Jeg har derfor valgt å konsentrere meg om noen hyppig brukte skoleantologier fra dette forlaget for en sammenlikning. Her skal det foreløpig bare kommenteres i forhold til bøker utgitt etter siste verdenskrig, nærmere bestemt fra tre decennier, 60-, 70- og 80-årene. Det skal sammenliknes med hensyn til kanonforfattere og kanontekster for om mulig å kunne gi et lite historisk riss av noe av det som konstituerer etterkrigstidens skolebokkanon for videregående skole. Jeg gjør oppmerksom på at det i hovedsak er tale om tidligere gymnas og nåværende allmennfaglig studieretning i denne presentasjonen.

Grunnene til å velge ett sentralt forlag er åpenbare. Gyldendal har som nevnt vært det mestselgende og toneangivende skolebokforlaget, og det er dessuten ett av landets eldste forlag. Det ble dannet som en filial under Gyldendal i København, og ble det forlagshuset som våre store 1800-tallsforfattere valgte i stor utstrekning. Gyldendal har i flere omganger kjøpt opp mindre forlag, og ett av disse var et ikke ubetydelig skolebokforlag, nemlig Fabritius forlag AS. Min presentasjon vil derfor også i noen grad inkludere utgivelser på Fabritius.

Totalt omfatter denne undersøkelsen 12 antologier, hvorav noen er beregnet for grunnkurs (GK) mens andre er beregnet for videregående kurs (VKI og VKII). Til sammen gir disse antologiene et bilde av den totale tekstmengden som elevene kan velge blant i norskfaget i allmennfaglig studieretning over tre år. I utvalget av antologier er totalt 228 norske forfattere representert. Her blir kun norske forfattere omtalt fordi det er den særnorske kanon som er gjenstand for interesse. I det følgende skal jeg konsentrere meg om begrepet *kanon-tekst* og *kanon-forfatter*. Det blir i denne sammenheng ikke skilt mellom tekster på de to offisielle målformene, bokmål og nynorsk, og det blir heller ikke gjort noe poeng ut av å finne forskjeller med hensyn til regionale forhold. Det som mot slutten av denne artikkelen kommer til å bli gjenstand for omtale, er det forhold at kvinnelige forfattere synes å være sterkt underrepresentert i antologiene.

Disse antologiene representerer de tre nevnte tiårene:

60-tallet:

H. Nerdrum, P. Vogth Hanssen, A. Tveterås: *Norsk diktning i utvalg. Med tillegg av danske og svensk poesi og prosa*, 1963

Asbjørn Villum, Fredrik Bie og Stian Kristensen: *Norsk litteratur for realskolen og gymnaset. Utgåve for skolar med nynorsk til hovudmål ved Edvard Brakstad*, 1, 1964

Asbjørn Villum, Fredrik Bie og Stian Kristensen: *Norsk litteratur for realskolen og gymnaset. Utgåve for skolar med nynorsk til hovudmål ved Edvard Brakstad*, II, 1966

Asbjørn Villum: *Poesie og prosa. Norsk litteratur for gymnaset med et tillegg av dansk og svensk*, 1968

70-tallet:

G. Coward, F. Raastad: *Vår tid og vår diktning. Et utvalg av litteratur fra den andre verdenskrigen til i dag, med tillegg av moderne nordisk og oversatt utenlandsk diktning og aktuell sakprosa*, 1977 (Fabritius)

Gorgus Coward og Fredrik Raastad: *Vår diktning gjennom tidene. Fra oldtiden til den andre verdenskrigen. Med tillegg av nordisk og oversatt utenlandsk litteratur*, 1979 (Fabritius)

Gorgus Coward og Fredrik Raastad *Mennesketimer. Norskantologi for den videregående skole*, (Fabritius), 1979

80-tallet:

Hans Nerdrum, Per Vogth Hanssen, Alf Tveterås og Hans Olaf Nøklestad:
Norsk diktning i utvalg med glimt fra Danmarks, Sveriges og noen andre lands litteratur, bind 2, (Fabritius), 1981

Hans Nerdrum, Per Vogth Hanssen, Alf Tveterås og Hans Olaf Nøklestad:
Norsk diktning i utvalg med glimt fra Danmarks, Sveriges og noen andre lands litteratur, bind 1 (Fabritius), 1982

Hans Nerdrum, Per Vogth Hanssen, Alf Tveterås og Hans Olaf Nøklestad:
Ettbindsutgaven. Norsk diktning i utvalg med glimt fra Danmarks, Sveriges og noen andre lands litteratur, 1986

Hans Nedrum, Per Vogth Hanssen, Alf Tveterås og Hans Olaf Nøklestad:
Leseboka. Norsk diktning i utvalg med glimt fra Danmarks, Sveriges og noen andre lands litteratur, 1987

Elisabeth Daae og Tove Magnussen Fretheim: *Underveis. Tekstsamling med litteraturkunnskap*, 1987

Kanonforfattere

Det finnes 228 navngitte forfattere i de valgte antologiene, og i tillegg finnes 20 tekster uten forfatter. Det dreier seg om tidlige tekster fra eddadiktningen, folkevisediktningen og sagalitteraturen. Blant kanon-forfatterne vil jeg her regne de som er representert med minst 15 tekster i antologiene. Dette er etter min vurdering et så vidt høyt antall at det kan danne grunnlag for å regne en forfatter til de kanoniserte. Disse regnes dermed som kanon-forfattere ”par excellence”, og av dem finnes det totalt 14 i utvalget. De fjorten er:

Johan Sebastian Welhaven
Henrik Wergeland
Asmund Olavson Vinje
Henrik Ibsen
Bjørnstjerne Bjørnson
Arne Garborg
Knut Hamsun
Nils Collett Vogt
Olav Aukrust
Olaf Bull
Herman Wildenvey
Arnulf Øverland
Halldis Moren Vesaas
Tor Jonsson

Av disse er det Henrik Wergeland, Bjørnstjerne Bjørnson og Arne Garborg som er representert med flest tekster, henholdsvis 30, 36 og 33. Når vi ser på det faktum at bare 13 av totalt 228 forfattere er kanon-forfattere i "superklassen", så skulle dette kanskje tyde på at kanoniseringstendensen i skoleantologiene ikke er så sterk. Likevel er det slik at kanon-begrepet først og fremst blir anvendelig når et bestemt århundre vektlegges, nemlig 1800-tallet. Vi ser at de tre store kanonforfatterne alle hører hjemme her.

Ellers kan det anføres at det finnes 14 forfattere i utvalget som er representert ved mellom 10 og 15 tekster. Disse er:

Johan Hermann Wessel
Ivar Aasen
Per Sivle
Vilhelm Krag
Tore Ørjaseter
Olav Duun
Tarjei Vesaas
Rudolf Nilsen
Nordahl Grieg
Inger Hagerup
Jacob Sande
Alf Prøysen
Olav H. Hauge
Kjell Aukrust

Vi ser her tilnærmet samme tendens for disse "halvveis" kanoniserte forfatterne, nemlig at de enten tilhører 1800-tallet eller første del av 1900-tallet. Ett unntak finner vi i Johan Hermann Wessel som hører til kretsen rundt Det norske Selskab i København. I tillegg kan det bemerkes at noen av disse forfatterne produserer tekster i etterkant av andre verdenskrig, f.eks. Vesaas, Hagerup, Prøysen, Hauge og Aukrust. Likevel er dette ikke i stor grad med på å svekke

inntrykket av at når vi taler om kanon og kanonisering, så er det i hovedsak 1800-tallet man har i tankene.

Kanontekster

Når det gjelder begrepet *kanon-tekster*, blir bildet noe annerledes. Til de kanoniserte tekstene har jeg regnet tekster som er representert i halvparten av antologiene, dvs. seks.¹⁸ Av slike finnes det kun 10.

Disse er følgende:

- Håvamål
- ”Mig selv” (Henrik Wergeland)
- ”Elsk” (Arne Garborg)
- ”Vond dag” (Arne Garborg)
- ”En middag” (Alexander Kielland)
- ”Skjærgårdsø” (Knut Hamsun)
- ”Til en misantrop” (Arnulf Øverland)
- ”Vi overlever alt” (Arnulf Øverland)
- ”Nr. 13” (Rudolf Nilsen)
- ”Episode” (Inger Hagerup)

Blant disse 10 kanontekstene kan vi legge merke til at det bare er Kiellands novelle ”En middag” som er en prosatekst; de øvrige er alle lyriske tekster. Dette har selvsagt sammenheng med skoleantologiens særegenhet som bok. En slik antologi må og skal romme et bredt utvalg tekster, men på samme tid har redaktørene relativt begrensede rammer når det gjelder sidetall. En for ruvende eller omfangsrik antologi blir både for dyr og for uhandterlig for elever flest. Derfor blir korttekster valgt i stor grad.

---

¹⁸Jeg gjør oppmerksom på at antallet kanon-tekster ville blitt høyere dersom jeg hadde kun sammenliknet antologier fra samme trinn, dvs. f.eks. antologier for VKII, for VK I etc. Slik antologiutvalget er satt sammen, finnes det både antologier for grunnkurs (GK) og videregående kurs. Siden grunnkurs-antologiene konsentrerer seg om litteratur skrevet hovedsakelig etter 1940, blir tallet på kanontekster lavere.

I antologiutvalget har jeg også registrert at det finnes tekster som er representert i fem av utgavene. Her finnes det et antall på 15. Disse er:

- ”Villemann og Magnill”
- ”Nordlands Trompet” (Peter Dass)
- ”Det omvendte Bæger” (Johan Sebastian Welhaven)
- ”Paa Sygeleiet” (Henrik Wergeland”
- ”Gamle Norig” (Ivar Aasen)
- ”Sumarkvelden” (Ivar Aasen)
- ”Bergmanden” (Henrik Ibsen)
- ”Salme II” (Bjørnstjerne Bjørnson)
- ”Veslemøy” (Arne Garborg)
- ”Jeg ser” (Sigbjørn Obstfelder)
- ”En hustavle” (Arnulf Øverland)
- ”Du ska itte trø i graset” (Einar Skjæraasen)
- ”Morgen over Finnmarksvidda” (Nordahl Grieg)
- ”Til ungdommen” (Nordahl Grieg)
- ”Aust-Vågøy” (Inger Hagerup)

Den tendensen til valg av lyriske tekster som er nevnt over, blir ytterligere understreket når vi betrakter denne listen over ”halvveis kanoniserte” tekster. Her finnes det utelukkende lyrikk. I tillegg finnes det tekster som nærmer seg begrepet kanon-tekst ved at de er representert i fire av antologiene i utvalget. Her er det antall på 20. Disse er:

- ”Sisyphos” (Johan Sebastian Welhaven)
- ”I Kivledal” (Joahn Sebastian Welhaven)
- ”Eivindvig” (Henrik Wergeland)
- ”Ved Rondane” (Asmund Olavson Vinje)
- ”Ja, vi elsker dette landet” (Bjørnstjerne Bjørnson)
- ”I en tung stund” (Bjørnstjerne Bjørnson)
- ”Faderen” (Bjørnstjerne Bjørnson)
- ”Isak og Brønnøypresten” (Jonas Lie)
- ”Bjørnson på hans 70-års fødselsdag” (Knut Hamsun)
- ”Nocturne” (Sigbjørn Obstfelder)
- ”Kjeldune” (Olav Aukrust)
- ”Skalden” (Olav Aukrust)

- ”Clara Eugenie” (Olaf Bull)
- ”No reiser kvelden seg” (Olav Nygard)
- ”Så rodde dei fjorden” (Aslaug Vaa)
- ”Lykke” (Inger Hagerup)
- ”Av en født forbryters dagbok” (Johan Borgen)
- ”Kallen og katten” (Jacob Sande”
- ”Tung tids tale” (Halldis Moren Vesaas)
- ”Norsk kjærleikssong” (Tor Jonsson)

Blant disse tekstene er overvekten av lyriske tekster også svært stor, men tre novellistiske tekster har her fått plass. Likevel ser det ut til at kanoniseringstendensen i disse skoleantologiene er basert i hovedsak på lyrikk. Videre ser vi at vekten på 1800-tallets litteratur også her er stor.

Dersom vi betrakter forekomstene av kanontekster i sammenheng med kanonforfatterne, ser vi at det finnes en klar forbindelseslinje. Blant de fjorten mest eksemplariske kanonforfatterne er det bare Henrik Wergeland, Arne Garborg, Knut Hamsun og Arnulf Øverland som lar seg representere med kanontekster i ”superklassen”. Blant disse fire står igjen Garborg og Øverland i en særstilling i og med at de begge er representert med to kanontekster hver. Blant de høyfrekvente kanontekstene for øvrig er det to tekster som er skrevet av forfattere tilhørende gruppe nummer to, de ”halvveis kanoniserte” forfatterne. Det dreier seg her om Inger Hagerup og Rudolf Nilsen. Novellen ”En middag” av Kielland inntar dermed en egen posisjon fordi forfatteren ikke er med i utvalget av verken reelle kanonforfattere eller tilnærmet kanonforfattere. I en særstilling står dessuten tekster fra Håvamål, da hele åtte av antologiene inneholder slike tekster. Her er forfatteren ukjent, slik at noen vanlig registrering på tekst og forfatter ikke kan foretas.

Ser vi på kanontekster som er representert henholdsvis i fem eller fire av antologiene i utvalget, finner vi at det er god korrespondanse mellom kanontekster og de tilsvarende forfatterne. Av de tekstene som er representert i

fem antologier, er fem skrevet av kanonforfattere av den fremste gruppen, nemlig Welhaven, Wergeland, Bjørnson, Garborg og Øverland. Blant disse tekstene er det i tillegg fem tekster som er skrevet av forfattere i ”gruppe to”. Det dreier seg om Aasen, som er representert med to av tekstene, Grieg som også er representert med to av tekstene, og til sist en tekst av Hagerup. For de øvrige tekstene i denne kategorien er det et fellestrekk at det ikke finnes noen korrespondanse mellom forfatter og tekst i et kanonperspektiv.

Til den siste, noe mer usikre kanonkategorien – nemlig tekster som forekommer i fire av de utvalgte antologiene, så finner vi fortsatt samme tendens til forbindelse mellom kanonforfatter og kanontekst. Av totalt 20 tekster er hele 14 skrevet av kanonforfattere tilhørende den fremste gruppen. Det handler om Welhaven, Wergeland, Vinje, Bjørnson, Hamsun, Aukrust, Bull, Moren Vesaas og Jonsson. Av disse står Bjørnson i en spesiell stilling da han er representert med hele tre tekster. Welhaven og Aukrust er representert med to tekster hver. Én av tekstene er skrevet av Jacob Sande, som plasserer seg i kategori nummer to av kanonforfattere, mens de øvrige er skrevet av forfattere som ikke befinner seg blant de kanoniserte.

I et ytterligere komparativt perspektiv viser dette utvalget av tekster og deres relasjon til kanonforfattere at 1800-tallet framstår som kanon-århundret framfor andre. Når vi kan tale om en norsk skoleantologi-kanon, så er det dette århundret som peker seg ut både med antall tekster og antall forfattere. Dette har selvsagt sammenheng med en mer allmenn tendens, nemlig den at kanon er et historisk begrep. Det tar tid å konstituere en kanon, og det er først i rommelig ettertid at vi kan skue tilbake og peke ut noen tekster som kan gis en slik karakteristikk. Derfor er det heller mindre påfallende at vi overhodet ikke har kanontekster av forfattere som utelukkende skriver etter siste verdenskrig. Det finnes rett nok kanontekster skrevet etter krigen, men de er alle forfattet av diktere som har

debutert i mellomkrigstiden. Dette skulle vise at kanon som begrep er temporalt betinget.

Planenes kanon

Refleksjoner omkring kanon gjenspeiles også i planverket for videregående opplæring. For perioden etter 1940 pekes det ikke på spesielle tekster eller forfatterskap overhodet. Dette gjøres verken i planverket etter Reform 94 eller i de tidligere planverkene. Når vi derimot kommer til periodene tilhørende 1800-tallet og tidlig 1900-tall, ser det annerledes ut. Når det gjelder VKI pekes det på både tekster og forfattere:

[E]it utval litteratur der salmedikting og tekstar av Petter Dass, Dorothe Engelbretsdotter, Ludvig Holberg og Johan Hermann Wessel bør vere med. [...]eit utval litteratur der Henrik Wergeland, Johan S. Welhaven og H.C. Andersen bør vere med. [...] Eit utval litteratur der Camilla Collett, Ivar Aasen, Aa.O. Vinje og Bjørnstjerne Bjørnson bør vere med. [...] Eit utval litteratur der eit drama av Henrik Ibsen bør vere med. Tekstar frå minst fire andre sentrale forfattarskapar bør og vere med, og blant dei bør Amalie Skram vere representert. [...] Eit utval litteratur der Sigbjørn Obstfelder, Arne Garborg og Knut Hamsun bør vere med.¹⁹

Vi gjør oppmerksom på at det kun er i planene etter Reform 94 at disse påpekningene finnes. For planverket fra 1974 med justeringer fra 1980-tallet angis det ingen forfatterskaper. Det pekes kun på ønskeligheten av å inkludere en Holberg-komedie. For øvrig er det fullstendig fritt å velge forfattere innenfor gitte epoker og sjangerrammer. Det er derfor interessant lesning når vi ser at de nye fagplanene etter Reform 94 er mye mer spesifikke. En spekulasjon kan derfor gå ut på at de antologiene som hadde vært hyppigst i bruk før denne reformen, hadde virket til å peke på forfatterskaper som burde være med dersom

---

¹⁹ Det er sitert fra mål 10 Litteratur i ”Læreplan for videregående opplæring. Norsk. Felles allment fag for alle studieretningar”, Kyrkje-, utdannings- og forskingsdepartementet, oktober 1993. Planen ble oppdatert per 22.01.98.

nye planer skulle utarbeides. Sammenholder vi de påpekningene disse sitatfragmentene fra læreplanen for allmennfaglig studieretning etter Reform 94, videregående kurs I (VKI), har, med den kanoniseringstendensen som antologiutvalget viser, ser vi snart at det figurerer en rekke navn i planverket som ikke kan karakteriseres som kanonforfattere. Det gjelder de tre førstnevnte, Dass, Engelbretsdotter og Holberg. Likevel er dette navn som har vært gjengangere i antologisammenheng i hele forrige århundre, selv om de ikke har latt seg representere med et svært høyt antall enkelttekster. For øvrig er det ”kanon-navn” som er listet opp under ”bør vere med”, men vi kan merke oss at to kvinner er tatt med, Camilla Collett og Amalie Skram. Disse to er også kanoniserte forfattere dersom vi blar i skoleantologier fra forrige århundre. De er ikke kanoniserte i den forstand at de er representert fyldig og med et rikt antall tekster, men de er ”gjengangere” ut fra det faktum at de finnes i alle antologier til skolebruk. At Obstfelder også har blitt framhevet som en forfatter ”som bør vere med”, er mer kuriøst, og trolig et utslag av personlige preferanser fra plangiverne. Rett nok er hans dikt ”Jeg ser” blant de nest hyppigst representerte tekstene i antologiutvalget, men dette alene skulle ikke gi tilstrekkelig grunnlag for å trekke hans navn fram framfor andre lyrikere i den aktuelle perioden.

Også for VKII viser den nye planen etter Reform 94 samme tendens til spesifikke angivelser av forfatterskap. Det anbefales at minst åtte av disse forfatterne bør være med i tekstutvalget:

[K]nut Hamsun, Sigrid Undset, Olav Duun, Johan Falkberget, Kristofer Uppdal, Oskar Braaten, Sigurd Hoel, Cora Sandel, Aksel Sandemose, Nordahl Grieg, Herman Wildenvey, Olaf Bull, Olav Nygard, Arnulf Øverland, Rudolf Nilsen, Rolf Jacobsen, Halldis Moren Vesaas, Inger Hagerup, Aslaug Vaa, Tor Jonsson, Alf Prøysen, Tarjei Vesaas, Johan Borgen, Torborg Nedreaas, Jens Bjørneboe og Olav H. Hauge.²⁰

---

²⁰ Det er sitert fra Mål 16 Litteratur fra ”Læreplan for vidaregåande opplæring. Norsk. Felles allment fag for alle studieretningar”.

Også her er det lett å legge merke til at flere kanon-forfattere er nevnt. Blant kanon-forfattere i "superklassen" nevnes Hamsun, Bull, Wildenvey, Øverland, Moren Vesaas og Jonsson. Av kanon-forfattere i den neste gruppen nevnes Duun, Vesaas, Hagerup, Grieg, Nilsen, Prøysen og Hauge. Selv om de øvrige forfatternavnene ikke finnes i de to øverste kategoriene for betegnelsen kanon-forfatter, så er navnene likevel eksempler på "gjengangere" i antologisammenheng. Det kan f.eks. nevnes at en forfatter som Johan Borgen er representert i nær sagt alle skoleantologier som er blitt brukt etter siste verdenskrig. Borgen er imidlertid bare representert med én eller to tekster, slik at han faller "utenfor" i kanon-sammenheng.

Ett kanon-eksempel – noen betraktninger om årsaker og tekstuelle særtrekk

I det følgende skal jeg knytte noen kommentarer til en kanon-tekst som er skrevet av en forfatter som ikke er kommet med blant kanon-forfatterne, verken i den øvre eller nedre kategorien. Det dreier seg om novellen "En middag" av Alexander Kielland. Denne teksten er å finne i seks av de utvalgte antologiene. Det må derfor finnes åpenbare grunner til at nettopp denne teksten er blitt Kiellands kanon-tekst.

Alexander Kielland er regnet som en av "fire store" i norsk 1800-talls-litteratur, en plass han deler med Bjørnson, Ibsen og Lie. Kielland skrev i en periode som ofte er referert til som "gullalderen i norsk litteratur".²¹ Likevel er det påfallende at en "gullalder-forfatter" er så magert representert i antologiene at én tekst synes å være tilstrekkelig. Når vi samtidig er på det rene med at plasshensyn og andre rammer virker begrensende, så blir det vesentlig å se på teksten mer i

---

²¹ F.eks. anføres det at "[I] Norge omtales ofte slutten av 1800-tallet som en litterær gullalder" i Jacob Lothe/Christian Refsum/Unni Solberg: *Litteraturvitenskapelig leksikon*, Oslo: Kunnskapsforlaget, 1997, s. 93.

detalj for om mulig å finne ut av hva det er som gjør at denne teksten er blitt kanonisert framfor andre.

”En middag” utkom som én av sju noveller i samlingen *Novelletter* i 1879. Året etter utkom *Nye novelletter*, også den med sju tekster. I 1882 utkom *To novelletter fra Danmark*, og samtlige novelletekster ble samlet i 1909 i *Samlede novelletter*. Disse opplysningene tas her med for å synliggjøre at Kielland har et novelleforfatterskap med et omfang som skulle gjøre det enkelt å la ham bli representert med en rekke tekster. Likevel er det altså kun to av disse som er kanontekster, og i vår sammenheng er det kun tale om ”En middag”.

”En middag” er en kort novelletekst på ca. fire sider. Den er derfor velegnet ut fra rent kvantitative hensyn. Teksten er dessuten tett og konsentrert og preget av novellens fremste særtrekk med hensyn til begrensninger i tid, persongalleri og konfliktstruktur. Novellens handling har et svært kort tidsforløp. Som tittelen indikerer, foregår det hele innenfor rammene av et middagsselskap og tiden rett etterpå. Kun den autorale refleksjonen som utgjør tekstens sluttsentens: ”Og adjunkten fikk ret.”, har et temporalt perspektiv som peker utover handlingsrammen. For øvrig innledes teksten med en formelliknende vending: ”Der var stor middag hos grossereren.” Denne åpningen har reminisenser om eventyrenes særpregede innledninger: ”Det var en gang.” Med denne enkle setningen bringes vi som lesere rett inn i handlingen, slik at det typiske for novelletekster – in-medias-res – også finnes her. Dessuten kommer vi raskt til tekstens plot, som er situasjonen med grosserens tale for den hjemvendte sønnen og de konsekvenser hans ord får for resten av middagsselskapet. I løpet av tekstens to første avsnitt avsløres hovedingrediensene i tekstens plot ved at grossereren beskrives som åndsfraværende og ukonsentrert: ”Han svarte bakvendt, helte rhinskvin i portvin og forrådte på alle måter at hans ånd var

fraværende.”²²

Novellens struktur er enkel: Handlingen finner sted innenfor rammene av middagsselskapet hos grosseren, kun med en avstikker ut i hagen utenfor. Der avsluttes handlingen på den måten at konflikten tones ned i samtalen mellom husets sønn og hans gamle lærer, adjunkten. Som nevnt avrundes teksten ved den tilbakeskuende tilføyelsen: ”Og adjunkten fikk ret.” Selve konfliktstrukturen tar til i sin oppbygning ved at grosseren beskrives som nevnt over. Det er noe han har på hjertet, men som vanskelig får uttrykt. Så følger selve talen som framstår som en hyllest til sønnen og ungdommen. Det er en formulering i denne talen som fører til at sønnen senere i selskapet erklærer seg uenig med faren: ”Ti det er vårt håp, at den unge generasjon må tilegne seg fruktene av tidens arbeide, må befries for mange av de fordommer som har formørket fortiden og til dels nutiden [...]” Sønnen føler umiddelbart at ordene om at man skal ”befries” for fordommer, er oppriktig ment og at de gjelder for ham selv. Senere oppsøker han røkeværelset og hører faren ta feil når det gjelder historiske fakta. Oppmuntret av farens ønsker i talen til ham selv og den oppvoksende slekt, føler han seg berettiget til å ta til motmæle. Han påpeker gjentatte ganger at faren tar feil. Dette fører til at faren blir sterkt sjokkert og sint, moren griper inn og får adjunkten til å ta sønnen med ut i hagen. Her kommer sønnens forbitrelse til uttrykk, men det er på dette punktet at adjunkten kommer i ettertanke. En gammelklok tankerekke runder det hele av mot tekstens slutt:

Det skuespill han i dag hadde vært vidne til, hadde han sett mange ganger. Han hadde selv suksessivt spilt begge hovedrollene; han hadde sett mange debutanter som studenten og mange gamle skuespillere som grossereren. (s. 37)

---

²² Samtlige sitater fra Kiellands novelle ”En middag” er tatt fra Alexander Kielland: *Samlede novelletter*, Oslo: Gyldendal (Lanterne-serien), 1970, s. 33-37.

Resten av teksten er viet adjunktens tanker, slik at handlingen med sønnens forbitrede utbrudd egentlig er over. Konflikten som topper seg i røkeværelset, når nok en topp under sønnens utlegning til adjunkten, men det hele tones rolig ned og avrundes ved den lakoniske kommentaren vi tidligere har sitert.

”En middag” gir et konsentrert innsyn i et bestemt samfunnssjikt mot slutten av 1800-tallet. Det er tale om de øvre lag, nemlig embets- og handelsstanden; altså de utdannede og økonomisk bedrestilte i datidens hierarkiske samfunn. Tjenestefolk eller arbeidsfolk får leseren ikke høre noe om i denne teksten. Konflikten som teksten avdekker, har følgelig ingen ting å gjøre med klassemotsetninger, men derimot kommer generasjonsmotsetninger i fokus. Sønnen viser både mot og overmot ved å motsi sin far, mens faren på sin side viser at talens høytflyvende vendinger kun var tomme fraser i en festtalekontekst. Noe alvor lå ikke i de enkelte vendingene. Novellen gir dessuten et forsiktig, men like fullt tydelig bilde av kvinnerollen i datidens samfunn, dvs. den rollen kvinner tilhørende borgerskapet og embetssjiktet hadde. Man spiser middag i adskilte værelser, og mennenes domene er røkeværelset. Kvinnen kommer til syne i døråpningen under talene, og kun ved desserten kommer kvinner og menn sammen. Guttens mor griper imidlertid inn da hun hører tegn til uro i røkeværelset. Det er hun som oppfordrer adjunkten til å redde situasjonen. Dette viser en svært tradisjonell kvinnerolle, der trangen til å glatte over og dempe ned er primær. Kvinnens rolle var ofte meglerens slik teksten gir et bilde på.

Alexander Kielland får ved å la seg representere ved novellen ”En middag” et stempel som embetssjiktet og borgerskapets dikter. Selv ønsker Kielland å framtre som en seriøs og farlig dikter. Hans store forbilde var filosofen Søren Kierkegaard og hans skrift *Sygdommen til Døden*. Ifølge den ferske litteraturhistorien til Per Thomas Andersen ”[v]ille [Kielland] fremkalle den

sykdom skulle føre til politisk forandring.”²³ Kielland var tilhenger av ”nyttepoesien” og ble en viktig samfunnskritiker. Han satte søkelyset på maktforhold både innenfor kirken og i arbeidslivet, og hans sosialistiske ideer gikk ut på å betrakte arbeidsgiveren som en utsuger, ikke som en omsorgsfull farsfigur for arbeideren. Likevel er hans eget bakgrunnsmiljø fra høyborgerskapet oftest å finne som kulisse og ramme i romaner og noveller. Han ble derfor ingen farlig forfatter, men tross alt en som tok opp urettferdighet og problemer i samtiden.

Elever som kun leser ”En middag” får imidlertid intet inntrykk av Kielland som samfunnsrefser. I denne novellen er det kun konflikter innenfor den borgerlige familie som blir gjenstand for omtale. Det handler om ungdommelig opprør og trang til rettferdighet, men det viser seg at det hele roer seg, og at husets sønn faller godt inn i folden senere i livet. Derfor er denne teksten egentlig en pessimistisk tekst, der opprøret som sunnhetsfenomen ikke levnes særlig tiltro. Slik framstår Alexander Kielland som en konservativ forfatter uten overbevisningskraft. Det elevene kan studere i novelleteksten, er selvsagt hvordan teksten er vellykket rent kompositorisk og språklig. Den er skrevet med adskillig vidd og humor, slik de fleste noveller av Kielland er. Elevene presenteres følgelig for et skriftstykk der det forbilledlige ikke ligger i temavalg og budskap, men snarere i selve utførelsen eller i håndverket alene. Etter min vurdering gir valget av denne novelleteksten et ganske ensidig og lite representativt bilde av Kielland som forfatter og samfunnsrefser. Det interessante ved perioden fra slutten av 1870-årene og mot århundrets slutt faller her helt ut av fokus. Ingen ting sies om klassemotsetninger, framveksten av en stor arbeiderklasse, kvinnenenes gryende kamp for økte rettigheter og den endrede mobiliteten i samfunnet. Hele omstruktureringsprosessen som foregikk i disse

---

²³ Per Thomas Andersen: *Norsk litteraturhistorie*, Oslo: Universitetsforlaget, 2001, s. 252.

tiårene, er fraværende i ”En middag”. Denne teksten tegner i stedet et bilde av et litt stillestående samfunn, der endringer ikke er mulig pga. konservative holdninger. Det snusfornuftige i adjunktens refleksjoner bunner i et reaksjonært menneskesyn. Alt ungdommen står for av protest og radikalitet, dør hen og viskes ut i voksenalder. Ingen utvikling finner følgelig sted. Alt blir bare en gjentakelse.

Dersom man ønsker å tegne små portretter av forfattere mot slutten av 1800-tallet uten hensyn til samfunnsmessig betydning, kan valget av ”En middag” fungere i en antologisammenheng. Vil man derimot framheve det komplekse samfunnsengasjementet Kielland vitterlig stod for, hans ideer og ønsker, så blir valget av denne teksten uheldig. Den evner ikke å få fram særpreget ved forfatterskapet eller historiske forhold i tiden teksten ble skrevet. Selv om teksten skildrer en generasjonskonflikt, kunne ”En middag” like gjerne ha funnet sted femti år tidligere. Teksten er derfor ikke eksempel på tendensdiktning eller samfunnskritisk diktning som Kielland så gjerne ville være talsmann for.

Andre trekk ved antologiutvalget

De valgte antologiene viser etter mitt syn at kanoniseringstendensen er sterk når det gjelder lyriske tekster og mindre tydelig når det gjelder prosatekster. Vektleggingen av et bestemt århundre er helt klar, noe som ikke er overraskende da 1800-tallet var selve nasjonsbyggingens århundre i Norge. I en kulturell kontekst vil det derfor alltid være vesentlig å gi elever et bilde av betydelige tenkere, forfattere og kulturpersonligheter fra dette sentrale århundret. Imidlertid er det i dette perspektivet nesten utelukkende tale om mannlige tenkere, forfattere og andre kunstnere. Fraværet av kvinner er påfallende. Det kan derfor virke som kvinnene på 1800-tallet ikke har evnet å sette spor etter seg eller prege kulturen i nevneverdig grad. Et blikk på listene over kanon-tekster og kanon-

forfattere viser dette klart. Blant de tydeligste kanonforfatterne finnes det ingen kvinner som skrev på 1800-tallet. Halldis Moren Vesaas hører til blant kanonforfatterne, mens hennes forfatterskap tilhører 1900-tallet.

For 1800-tallets del er det kun to kvinner som i norskplanen etter Reform 94 som trekkes fram, nemlig Camilla Collett og Amalie Skram. Ser vi på innholdsfortegnelsene i de ulike antologiene, er det overensstemmelse mellom representasjon og plantilråding. Det er nemlig kun disse to som er tatt med overhodet. Dersom det reelt forholdt seg slik at det var svært få skrivende kvinner på 1800-tallet, så skulle det likevel ha vært mulig å gi disse to en bredere plass i en antologi. De to er i høyden representert ved to tekster, oftest kun ved én hver. Slik sett blir de marginalisert og gjort utydelige. Ingen av disse to kan regnes blant kanonforfatterne på det grunnlag jeg har etablert dette begrepet her. Snarere er det tale om representasjon overhodet.

For 1900-tallet er situasjonen ikke vesentlig annerledes. Halldis Moren Vesaas er imidlertid et unntak, slik det er kommentert ovenfor. For øvrig finnes det én kvinne blant de ”halvveis” kanoniserte forfatterne, nemlig Inger Hagerup. Bildet endres noe, om vi betrakter forekomsten av kanontekster, fordi Aslaug Vaas dikt ”Så rodde dei fjorden” er en ofte forekommende tekst i antologiene. Imidlertid er og blir inntrykket av mannlig dominans kraftig. Jeg kan bare fastslå på grunnlag av de undersøkte antologiene at det er gjort svært lite for å løfte fram kvinnelige skribenter. Jorunn Hareide har i sin behandling av skrivende kvinner på 1800-tallet omtalt dette fenomenet som ”de usynlige kvinnene”. Hun hevder at ”[K]vinnelige forfattere ble lite omtalt av den samtidige kritikken og i samtidige eller nesten samtidige litteraturhistoriske oversikter.”²⁴ Hareides undersøkelser dreier seg om samtidige litteraturhistorier, tidsskrifter og

---

²⁴ Jorunn Hareide: *Skrivefryd og penneskrekk. Selvfremstilling og skriveproblematikk hos norske 1800-tallsforfatterinner*, Oslo: Cappelen, 1999, s. 176.

avisomtaler. Imidlertid kan det virke som de tendenser til ”utestengelse” eller ”uteglemmelse” som blir kvinnelige forfattere til del på 1800-tallet, bare forsterkes og sementeres i etterhånd. Det hadde etter min vurdering vært naturlig å forsøke å balansere forholdet mellom mannlige og kvinnelige forfattere noe, særlig tatt i betraktning at de undersøkte antologiene er skrevet i tiår av norsk historie der feministiske trender har vært tydelige. Blant annet skulle en instans som likestillingskonsulenter for godkjenning av læreverk for norsk skole ha virket til at dette bildet hadde endret seg. Dette ser imidlertid ikke ut til å ha skjedd. Av den grunn forblir bildet av både 1800-tall og til en viss grad av 1900-tallet slik som er beskrevet her. At elevene med et slikt tekstutvalg får et skjevt og lite nyansert bilde av norsk kultur- og litteraturhistorie, er dermed en kjensgjerning. Det blir derfor opp til hver enkelt lærer å spe på med andre og alternative tekster om dette bildet skal endres.

Litteratur

Primærlitteratur

Kielland, Alexander: *Samlede novelletter*, Oslo: Gyldendal (Lanterne-serien), 1970.

Sekundærlitteratur

Aftenposten, fredag 3. mars 1995: ”Leder senter for Ibsen-forskning”, intervju av Aslaug Bisseberg med Astrid Sæther.

Andersen, Per Thomas: *Norsk litteraturhistorie*, Oslo: Universitetsforlaget, 2001.

Bloom, Harold: *The Western Canon. The Books and School of the Ages*, New Haven: Yale U.P., 1994.

Dagbladet, lørdag 4. mars 1995: ”Klassikere i fare”, intervju av Linn Ullmann med Vigdis Ystad

Dagbladet, lørdag 1. april 1995: ”Ingen kanon å gjenreise” av Arild Linneberg Gimnes, Steinar: ”Tekstanalyse og tekstvurdering – eit problematisk ekteskap?”, i: *Norsklæreren* 2/2001.

Gundersen, Jan Brage: *Vestens litterære kanon. Mesterverk i litteraturhistorien*, Oslo: Gyldendal, 1996. Oversettelse til norsk av Harold Bloom: *The Western Canon. The Books and School of the Ages*

- Hagen, Erik Bjerck: *Litteratur og handling. Pragmatiske tanker om Ibsen, Hamsun, Solstad, Emerson og andre*, Oslo: Universitetsforlaget, 2000.
- Hareide, Jorunn: *Skrivefryd og penneskrekk. Selvfremstilling og skriveproblematikk hos norske 1800-tallsforfatterinner*, Oslo: Cappelen, 1999.
- Leavis, F.R.: *The Living Principle. "English" as Dicipline of Thought*, Chicago: Ivan R. Dee, 1998 [1975].
- Lothe, Jacob, Refsum, Christian og Solberg, Unni: *Litteraturvitenskapelig leksikon*, Oslo: Kunnskapsforlaget, 1997.
- Lyriskboken*, Oslo: 1971
- "Læreplanen for vidaregåande opplæring. Norsk. Felles allment fag for alle studieretningar", Kyrkje, utdanings- og forskningsdepartementet, oktober 1993.
- Preminger, Alex and Brogan, T.V.F. (ed.): *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, Princeton: Princeton U.P., 1993.
- Richards, I.A.: *Practical Criticism. A Study of Literary Jugdement*, London: Routledge & Kegan Paul, 1929.